

Список використаної літератури

1. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо – К., 2005. – 416 с.
2. Плохинский М. Иноземцы в старой Малороссии / М. Плохинский // Труды XII археологического съезда (Харьков, 1902 г.) / [под ред. графини П. Уваровой]. – Т. 2, ч. 1. – М., 1905. – С. 194.
3. ПСЗ–1. – Т. 2, №818.
4. ПСЗ–1. – Т. 4, №2260.
5. ПСЗ–1. – Т. 9, №26614.
6. ПСЗ–1. – Т. 11, №8656.
7. ПСЗ–1. – Т. 20, №14879.
8. Сторожевский Н. Нежинские греки / Н. Сторожевский. – К., 1863. – 32 с.
9. Федотов-Чеховской А. Акты нежинского братства. – К. : Керер, 1884. – 84 с.
10. Харлампович К. Нариси з історії грецької колонії в Ніжині (XVII–XVIII ст.) / К. Харлампович // Записки історико-фіологічного відділу УАН. – К., 1929. – №24. – С. 117.
11. Швидько А. Джерела до історії грецького ніжинського братства (XVII–XVIII ст.) / А. Швидько // Україна – Греція: досвід дружніх зв'язків та перспективи співробітництва. – Маріуполь, 1996. – С. 43–44.
Стаття надійшла до редакції 14.03.2011 р.

М. С. Podgayko

**LEGISLATIVE PRACTICE HETMAN THAT THE ROYAL GOVERNMENT
AGAINST THE GREEKS NEZHIN IN THE II HALF
OF THE XVII–XVIII CENTURIES**

Administrative practice of the hetman's and tsar's governments concerning Greeks of Nezhen has been analysed on the basis of comprehensive analyses of literature and sources. The legal basis of Greek merchant's presence in Ukraine has been studied. Economic, geopolitical and legal factors, affected the achievement of special status, rights and privileges by Greeks of Nezhen have been considered.

Key words: *Nezhin Greeks, Hetman wagon, letters patent, Nezhinskii Greek magistrate.*

УДК 314.18"1946/1955"(477.6)

Н. Ф. Шипік

**ДИНАМІКА ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ ДОНЕЧЧИНИ У
ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ (1946–1955 РР.)**

Розглядається динаміка природного приросту населення Донеччини у повоєнне десятиріччя. Досліджуються зміни основних його складових. Виявлено специфіку природного приросту області на загальноукраїнському фоні та зроблено спробу визначити її причини.

Ключові слова: *природний приріст, смертність, народжуваність, Донеччина.*

Одним із невирішених глобальних питань людства у XXI ст. залишається демографічна проблема, яка має різноманітні регіональні прояви, якщо не протилежні за змістом, то принаймні доволі специфічні. Певна регіональна специфіка в межах сучасного загальноукраїнського простору притаманна Донецькій області. Проявляється вона у доволі низькому рівні народжуваності, який є одним із найнижчих в Україні і одному із найвищих рівнів смертності, внаслідок чого за показниками депопуляції

Донеччина невідгідно виокремлюється на загальноукраїнському фоні. Така ситуація певною мірою спонукає до ретроспективних досліджень регіональної площини. Звернення до повоєнного періоду певною мірою обумовлено високою динамікою росту народонаселення області у складних повоєнних умовах.

Вивчення природного приросту населення повоєнної України стало можливим лише в умовах хрущовської лібералізації суспільства, після відкриття доступу науковцям до матеріалів поточної статистики. У 60-ті рр. ХХ ст. дослідженню негативних тенденцій у природному русі населення повоєнної України приділив увагу науковець В. П. Піскунов [1]. Регіональний зміст проблеми і досі залишається поза увагою дослідників.

Метою статті є реконструкція динаміки показників природного приросту населення Донеччини (тодішньої Сталінської області) на основі матеріалів поточного статистичного обліку у повоєнне десятиріччя та виявлення її специфіки.

Джерельною базою дослідження є документи фонду статистичного управління Сталінської області, що зберігаються у держархіві Донецької області, зокрема різноманітні форми звітності поточної статистики, серед яких основними є «Динамічні ряди ЦСУ УРСР про природний рух населення 1939–1958 рр.», доповідні записки про природний рух населення, «Розрахунки чисельності населення на 1 число кожного місяця» за формою «Н» та «Чисельність міського і сільського населення на 1 число кожного місяця» за формою «Р» [2]. Для опрацювання статистичних даних було використано методи демографічної статистики, зокрема методи вирахування демографічних показників та їх аналізу, які детально розглянуті в колективній монографії «Практична демографія» [3].

На відміну від багатьох областей України, повоєнне населення Донеччини формувалося переважно внаслідок міграцій, частка приросту від яких, складала в середньому дві третини загального приросту людності. Природний приріст відповідно забезпечив майже третину зростання населення, отже відігравав не найбільшу роль, хоча і становив значну в абсолютному вимірі величину. Так, якщо чисельність населення області зросла від 2,242 млн. осіб станом на 01.01.1946 р. до 3,915 млн. осіб станом на 01.01.1956 р., а загальний приріст населення за вказаний період складав 1,673 млн. осіб, то природний приріст області з 1946 р. до 1955 р. включно становив 523,8 тис. осіб або 31 % від загального приросту. Причому, роль природного приросту у різних за структурою поселеннях була протилежною. Так, у загальному прирості міського населення, який дорівнював за вказаний період 1,558 млн. осіб, природний приріст становив 423 тис. осіб або 27%. Для сільського населення основу зростання людності становив саме природний приріст, який складав 95,7 тис. осіб або 83% від загального приросту сільських жителів. Останній дорівнював 115,4 тис. осіб [4]. Роль природного приросту у різних за структурою поселеннях була обумовлена численними міграціями до міст області, спрямованими на відбудову промислових підприємств. Щорічні абсолютні показники природного приросту населення області зазнавали змін, які можна простежити за графіком 1.

З графіку 1 можна побачити, що природний приріст Сталінської області, зазнавши майже десятикратного скорочення від 47,7 в 1946 р. до 5,2 тис. осіб у 1947 р. внаслідок Голодомору, відновив своє зростання протягом 1948-1949 рр., а починаючи з 1950 р. його щорічні абсолютні показники змінювалися, послідовно дорівнюючи 58,4; 62,7; 66,9; 65,8; 65,9 та 57,7 тис. осіб, тобто балансували в межах довоєнних показників.

Графік 1 [5]

Для того, аби виявити регіональні відмінності демографічних процесів на територіях, чисельність населення яких є нерівнозначною, в демографії прийнято вираховувати показники на кожну тисячу населення (проміле) [3]. Проаналізувати загальний коефіцієнт природного приросту можна за допомогою Графіку 2.

Графік 2 [6]

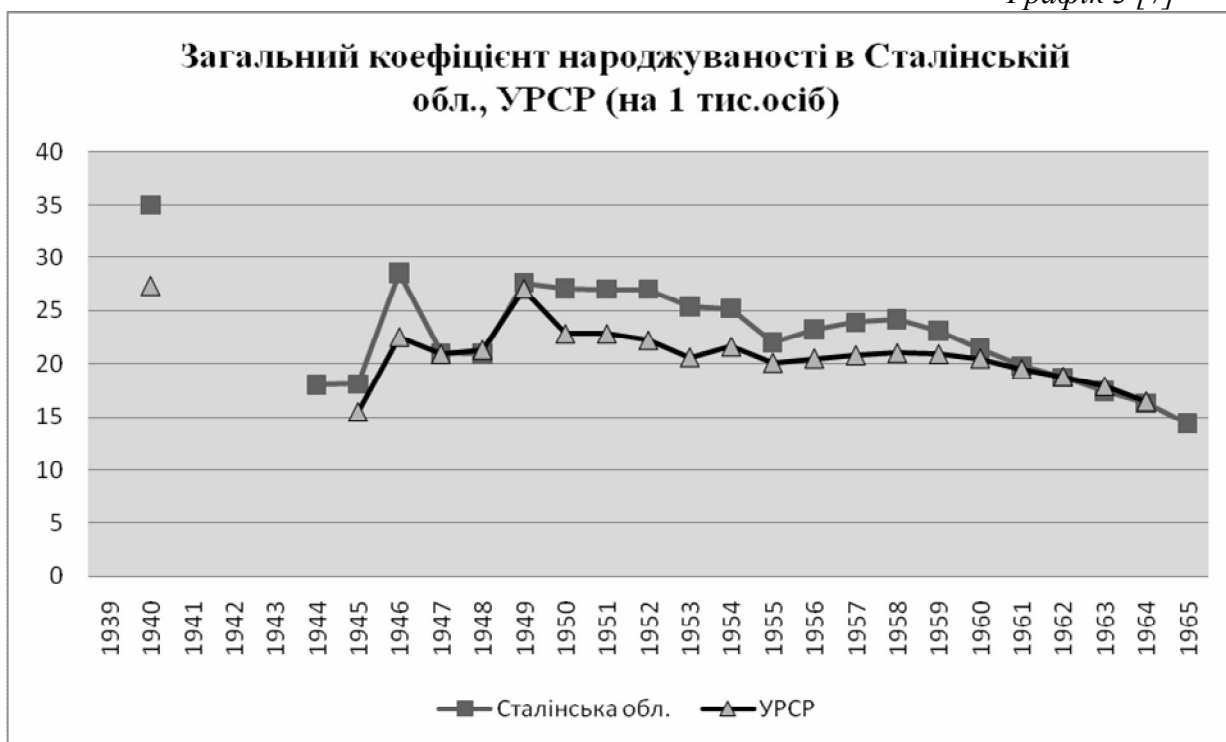

Графік 2 демонструє різкий зріст показників у повоєнному 1946 р., глибоке падіння у 1947 р., стрімке зростання у 1948–1949 рр. Починаючи з 1950 р., коли можна говорити про певну соціально-демографічну стабілізацію після кризи 1947 р.,

загальний коефіцієнт природного приросту як в Сталінській області, так в Україні загалом зазнав тенденцію до зниження. І хоча в цілому рівень природного приросту населення області був вищим за середньоукраїнський аналог, проте темпи його зниження на Донеччині були істотнішими. Так, обласний показник знизився з 1950 р. до 1955 р. на 19%, а в УРСР на 11%. До того ж, в Сталінській області, на відміну від загальноукраїнського показника, рівень природного приросту опустився нижче довоєнної відмітки. Високі темпи зниження природного приросту на Донеччині зберігаються, і навіть посиляться у наступне десятиріччя. Загальний коефіцієнт природного приросту скоротиться з 1955 р. до 1965 р. від 15,5 до 8,3, тобто на 7,2 проміле або на 46,5%. З урахуванням вищесказаного, відмінності у сучасних показниках природного приросту Донеччини на загальноукраїнському фоні, можна розглядати як результат довготривалого процесу, прояви якого можна спостерігати у післявоєнний період.

Аби виявити головні чинники випереджаючого зниження природного приросту на Донеччині, розглянемо зміни основних складових природного руху, а саме, динаміку народжуваності і смертності у порівнянні із загальноукраїнськими показниками, за допомогою Графіків 3 і 4.

Графік 3 [7]

З графіка 3 видно, що потужне підвищення рівня народжуваності, котре спостерігалось у 1946 р., виявилось короткочасним. Вже наступного 1947 р. загальний коефіцієнт народжуваності знизився по УРСР на 7,1%, по Сталінській області на 25,3%. Можна зробити попередній висновок про те, що на Донеччині вплив Голодомору на народжуваність був сильнішим, ніж по Україні загалом. У 1949 р. стався широко розрекламований у періодичній пресі сплеск народжуваності. Отже, внаслідок Голодомору 1946–1947 рр. компенсаційна хвиля повоєнних народжень була перервана і набула вигляду двогорбої. Вершинами компенсаційних народжень були 1946, 1949 рр. Жодного року показники народжуваності не перевищили довоєнну відмітку. На відміну від західних країн, ні населення регіону, ні України загалом «бебі буму» не зазнало.

Лише у Ізмаїльській, Закарпатській, Чернівецькій області у 1949 р. показники народжуваності перетнули довоєнну межу.

Крім того, з графіку 3 можна побачити, що рівень народжуваності в Сталінській області (за виключенням років прямого впливу повоєнного Голодомору) був дещо вищим, ніж в середньому по УРСР. Максимальним він не був. Так, за підсумками першого півріччя 1949 р. народжуваність у західних областях була вищою, ніж у східних: у перших 30, а в других 27 проміле. В Ізмаїльській, Закарпатській, Чернівецькій області зазначені показники дорівнювали відповідно 36, 35, 32 на 1 тис. населення [58]. Напрямок змін рівня народжуваності населення Донеччини у повоєнний період не відхилився від загальноукраїнської тенденції зниження. Однак темпи його зниження в нашій області були вищими. Так, у більш-менш благополучний період 1950–1955 рр. загальний коефіцієнт народжуваності в Україні знизився з 22,8 до 20,1 проміле або на 11,8%, а в Сталінській області від 27,1 до 22 проміле або на 18,8%. У порівнянні з довоєнним періодом зниження склало відповідно в УРСР 26%, в Сталінській області – 37%. Тенденція випереджаючих темпів падіння рівня народжуваності на Донеччині збережеться і в наступне десятиріччя, коли її рівень зменшиться з 1955 р. до 1964 рр. від 22 до 16,3 проміле або на 30%, а в УРСР від 20,1 до 16,5 проміле або на 18%.

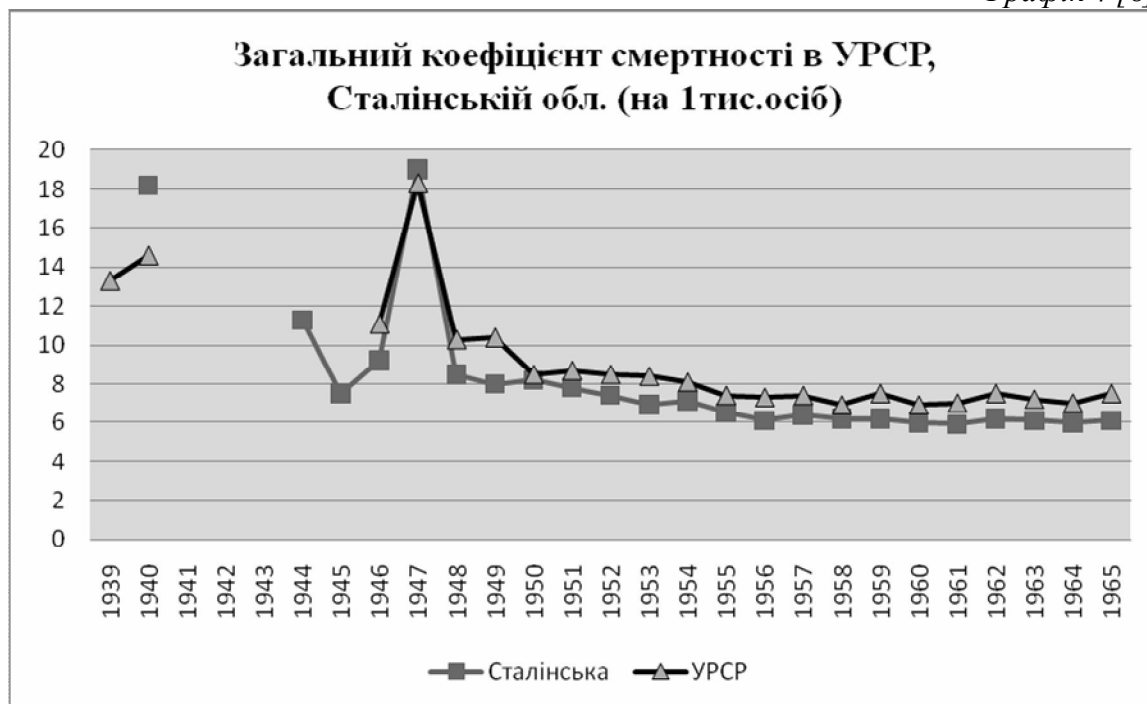
Скорочення рівня народжуваності у ХХ ст. було закономірним процесом, пов'язаним з об'єктивним розвитком демографічної системи, згідно з яким падіння рівня народжуваності в Україні почалося ще на зламі століть – ХІХ та ХХ і відбувалося в ХХ ст. подеколи (під час голодомору та в період масових репресій) галопуючими темпами. Звичайно, свої корективи внесла Друга світова війна, котра призвела до колосальних людських втрат і деформації нормального співвідношення чоловіків і жінок. Однак, нормальне співвідношення статей на Донеччині відновлювалось швидше, ніж в багатьох інших областях України, завдяки потужним міграційним потокам, основу яких складали люди працездатного віку з кількісною перевагою чоловічої статі. Величезній кількості мігрантів, яких спрямовували до Сталінської області у повоєнні роки, не встигали створювати прийнятні житлові, соціально-побутові умови, навіть вдаючись до ущільнення житлової площі місцевих мешканців. Ще на початку 1950-х р. багато людей жило в землянках, напівзруйнованих приміщеннях, у перенаселених гуртожитках, часто барачного типу. Нужденне життя, голод, складні житлові умови, високий рівень зайнятості, відсутність короткого робочого тижня, велике навантаження на виробництві, яке іноді перевищувало всі допустимі норми, проблеми дитячої зайнятості поза школою, без сумніву, підштовхували жінок до обмеження народжуваності. Отже, в умовах зневажання державою соціальних потреб суспільства, зворотнім боком організованих державою потужних міграцій, стала репродуктивна установка на малодітну сім'ю. «Надання пріоритету важкій промисловості та військовому комплексу та ігнорування потреб споживача були самі по собі ворожими сім'ї, як і важкі житлові умови»

Протилежним явищем, яке визначає напрямок природного руху, є смертність, за змінами показників якої можна прослідкувати за допомогою Графіка 4.

З Графіка 4 можна побачити, що тенденція зниження рівня смертності характерна всьому повоєнному періоду, за виключенням 1946–1947 рр. Причому темпи зниження смертності в Сталінській області перевищували загальноукраїнські показники. Так, з 1950 р. до 1955 р. рівень смертності в Сталінській області знизився на 20,7%, а загалом по УРСР 13%. Коефіцієнти смертності на Донеччині у довоєнні роки були вищими, ніж в середньому по Україні. Зниження смертності у порівнянні з довоєнною добою в Сталінській області на 64,3%, в УРСР – на 49,3%. У порівнянні з довоєнним, 1940 р., він зменшився у Сталінській області майже в 3 рази, в УРСР – майже в 2 рази. Зниження рівня смертності було значним досягненням повоєнної доби. Його найчастіше

пов'язують з успіхами медицини у виробництві й застосуванні антибіотиків та нових лікувальних засобів – сульфаніламідів, доволі ефективних у лікуванні шлунково-кишкових захворювань та пневмонії. Відомо, що сульфаніламід та пеніцилін стали надходити в обмеженій кількості в СРСР із США під час війни. Пізніше було налагоджено виробництво цих препаратів в СРСР. Отже, падіння природного приросту у повоєнну добу відчутно стримувалося позитивною тенденцією скорочення рівня смертності, проте потенціал останнього був швидко вичерпаний. Так, наступного десятиріччя з 1955 р. до 1965 р. вони знизяться від 6,5 до 6,3 проміле або на 3%.

Графік 4 [8]

Таким чином, рівень природного приросту на Донеччині у повоєнне десятиріччя зазнав зниження, темпи якого перевищували загальноукраїнські показники. Таку специфіку визначали передусім випереджаючі темпи скорочення рівня народжуваності. Якщо спільну тенденцію зниження народжуваності можна пояснити загальними закономірностями розвитку демографічної системи, карколомними історичними подіями, то випереджаюче зниження рівня народжуваності в Сталінській області у повоєнне десятиріччя, на думку автора, було зворотнім боком потужних міграцій до Донеччини, коли через складні соціально-побутові умови швидко змінювались репродуктивні установки населення. Можна сказати, що опосередкованим чинником порівняно високих темпів зниження рівня природного приросту населення області був вибір моделі відбудови господарства, заснований на ігноруванні соціальних потреб суспільства, моделі відбудови зі ставкою на відновлення важкої промисловості – основи воєнно-промислового комплексу, на економію й накопичення фінансів за рахунок сільського господарства, легкої промисловості і соціальної сфери.

Серед подальших напрямків дослідження можна назвати вивчення впливу Голодомору 1946–1947 рр. на показники природного руху населення Донеччини.

Список використаної літератури

1. Пискунов В.П. Рождаемость на Украине в послевоенный период: автореф. дис... канд. экон. наук. – К., 1966. – 20 с.; Про деякі особливості природного руху населення Української РСР // Економіка радянської України. – 1964. – № 4. – С. 24–31.

2. ДАДО, ф. Р.-4249.
3. Практическая демография / В.Н. Архангельский, А.Е. Иванова, Л.Л. Рыбаковский, С.В. Рязанцев. – М.: ЦСП, 2005. – 195с.
4. Підраховано за: ДАДО, ф.Р.-4249, оп.1, дод., спр.35, арк. 1-3; оп.3 дод., спр.16, арк. 104, 106;
5. Складено за: ДАДО, ф. Р.-4249, оп.1, дод., спр.35, арк.1-3; оп.3, дод., спр. 16, арк.104, 106; ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.5891, арк.46;
6. Складено за: ДАДО, ф. Р.-4249, оп.1, дод., спр.35, арк.1-3, 5; спр.37, арк.4, 27; спр.60, арк.21;спр.97, арк.3; спр.428, арк.1; оп.3, дод., спр.16, арк.104, 106; ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.5891, арк.46;
7. Складено за: ДАДО, ф. Р.-4249, оп.1 дод., спр.35, арк.1-3; оп.3 дод., спр.16, арк.106; ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.5891, арк.42; Пискунов В.П. Рождаемость на Украине в послевоенный период.: Дисерт. ... канд. екон. наук. К. – 1966. – С. 89.
8. Складено за: ДАДО, ф.Р.-4249, оп.1, дод., спр.35, арк.1-3; оп.3, дод., спр.16, арк.106; ДАЛО, ф.2519, оп.1, спр.28, арк.83-85; спр.50, арк.50-53; спр.151, арк.60; спр.169, арк.14; спр.178, арк.145; спр.203, арк.18; спр.213, арк.79-81; ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.5891, арк.42.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2011 р.

N. Th. Shypik

THE DYNAMICS OF THE NATURAL GROWTH OF THE POPULATION / THE NATURAL FLOW OF THE DONETSK REGION POPULATION IN 10-TH YEAR POST-WAR PERIOD (1946–1955)

The thesis deals with the dynamics of the natural growth of the population of the Donetsk region in 10-th year post-war period. The differences comprising this dynamics have been analyzed. The peculiarity of the natural growth in the region on the overall territory of Ukraine has been highlighted and the attempt to find out the reasons for this growth of the population has been undertaken.

Key words: natural growth, mortality, fertility, Donetsk region.

УДК 339.564(495:470+571)"185/190"

С. В. Новікова

ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ ЕКСПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ГРЕЦІЇ З РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Висвітлюються особливості зовнішньоторгових відносин між Грецією та Російською імперією у другій половині ХІХ ст., дана характеристика головним складовим грецького експорту (корінка, вино, оливки та оливкова олія, сухофрукти, будівельні матеріали), досліджуються причини того, чому саме Російська держава у цей час стала одним з провідних торгових партнерів Греції.

Ключові слова: Греція, Російська імперія, експорт, зовнішня торгівля.

Постановка проблеми. Протягом двох останніх десятиліть значною мірою підвищився інтерес вітчизняних науковців до історії Греції та грецьких громад в Україні та в інших європейських країнах, різних аспектів діяльності представників грецької спільноти. Найбільшу увагу дослідників привернула до себе посередницька діяльність грецьких комерсантів протягом ХУІІІ–ХІХ ст., особливо у європейській торгівлі хлібом. Але, на жаль, майже невивченими залишаються особливості та головні тенденції розвитку економіки самої Греції в означений період, головні складові її